

A photograph of children in bright pink and red raincoats gathered outdoors. One child's hand is held open, showing a small brown beetle. Another child's hand is reaching towards it. The background is a blurred natural setting with dry leaves.

LUONTO LÖYTYY LÄHELTÄ

LÄHILUONTO-OPASTOIMINNAN
KÄSIKIRJA

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO.....	4
Luonnolla on monenlaisia terveyshyötyjä	5
Luonto löytyy läheltä.....	6
Vantaan ympäristökeskuksen lähiluonto-opastoiminta	7
Tämän käsikirjan tarkoitus	8
 LÄHILUONTO-OPASTOIMINTA.....	 9
Mitä lähiluonto-oppaat tekevät?	9
Keitä lähiluonto-oppaat ovat?	10
Milloin lähiluonto-opastuksia pidetään?	10
Lähiluonto-oppaat ja muut alueen ympäristökasvattajat.....	11
Vaihtoehtoisia tapoja lähiluonto-opastoiminnan järjestämiselle	12
Lähiluonto-opastusten kohderyhmät	13
Päiväkodit ja koulut	13
Kehitysvammaiset	14
Muut alueiden asukkaat	15
Maahanmuuttajat	16
Vanhukset	18
Opastusten teemat ja materiaalit	19
Oppaiden määrä, työmäärä ja tarvittavat resurssit	24
Opastusten kulku.....	26
Yhteydenpito ryhmän kanssa, ennakko-ohjeistus ja valmistelut.....	26
Jokaisenoikeudet ja luonnossa liikkuminen.....	29
Opastuksella	31
Palautteen kerääminen opastuksista	33
 VIERASKASVITALKOIDEN JÄRJESTÄMINEN	 34
Miksi vieraskasvitalkoot?	35
Jättipalsamin tunnistus	35
Jättipalsamin hävitys	36
Kuinka järjestän talkoot?	37

Välineet	38
Talkoiden kulku	38
Eväät	38
Mainostus	39
Pyydä mukaan yhteistyökumppaneita!	39
LÄHILUONTO-OPASTOIMINNAN KEHITTÄMINEN	39
KIITOKSET	41
LÄHTEET	41
HYÖDYLLISTÄ LUETTAVAA JA KATSOTTAVAA	42

Julkaisija

Vantaan kaupunki

10/2023

Ympäristökeskus

Kansikuva: Vantaan ympäristökeskus / Milla Sigg

Valokuvat: Vantaan ympäristökeskus

Ympäristöministeriö
Miljöministeriet
Ministry of the Environment

Vantaa
Vanda

JOHDANTO

Kansalaisten ympäristötietoisuus ja -vastuullisuus ovat edellytys kestävämmän tulevaisuuden rakentamiselle muuttuvassa maailmassa. Halu toimia kestävämmän ja monimuotoisemman ympäristön eteen pohjaa tunteisiin ja luontosuhteeseen, joka rakentuu etenkin lapsuudessa saatujen luontokokemusten päälle.

Luontosuhteen rakentaminen ja vahvistaminen on kuitenkin mahdollista missä iässä tahansa. Myönteisten, luontoon liittyvien tunnekokemusten lisäksi tarvitaan tietoa luonnosta: se, mikä tunnetaan, koetaan myös tärkeäksi ja suojelemisen arvoiseksi.

Kunnilla on tärkeä rooli ympäristökasvatustyössä. Lapset ja nuoret oppivat ympäristöstä ja luonnosta päiväkodista peruskoulun loppuun saakka ja monen oppi jatkuu myös lukiossa. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014) todetaan: ”Ympäristön suojelemisen merkitys avautuu omakohtaisen luontosuhteen kautta.” Kuntien ympäristökasvatusmahdollisuudet eivät kuitenkaan rajaudu päiväkoteihin ja ensimmäisen ja toisen asteen koulutukseen, vaan kunnilla on myös arvokas mahdollisuus kehittää asukkaidensa luontosuhdetta ja -tuntemusta eri ikävaiheissa läpi koko elinkaaren. Luontoretkitoimintaa voidaan käyttää myös puhtaasti asukkaiden hyvinvoinnin ja yhdenvertaisuuden lisäämiseen. Eri-ikäisillä ja eri taustoista tulevilla asukkailla on erilaisia lähtökohtia ja tarpeita luontoretkille. Näiden erityispiirteiden ja -tarpeiden tunnistaminen ja huomioonottaminen on tärkeää.

Suomi on sitoutunut YK:n kestävä kehityksen toimintaohjelman, Agenda 2030:n, tavoitteisiin. Kansalaisilla on tärkeä rooli näiden tavoitteiden saavuttamisessa. Agenda 2030 tiekartassa kestävä tulevaisuuden opetus on osa elinikäistä oppimista, ja sen mukaan opetussuunnitelmiin tulee lisätä ilmastonmuutosta, biodiversiteettiä ja kestävä kulutusta. (Suomen YK-liitto 2022, Honkala 2023.)

Moni suomalainen kunta on sitoutunut erilaisiin ympäristöä koskeviin tavoitteisiin, kuten hiilineutraaliutta tavoittelevaan Hinku-verkostoon. Vantaan kaupunki pyrkii toiminnassaan ekologiseen kestävyYTEEN: hiilineutraaliuteen vuonna 2030 sekä luonnon monimuotoisuuden, resurssiviisauden, luonnonvarojen kestävä käytön, ja asukkaiden ja yhteisöjen vastuullisen toiminnan edistämiseen (Vantaan kaupunki 2023). Kuntalaisten ympäristötietoisuuden lisääminen ruohonjuuritasolla on hyvä tapa edistää tällaisten tavoitteiden saavuttamista. Toiminnasta saatava hyöty on kaksisuuntaista: yksilö lisää tietämisen ja osaamisen kautta omaa toimijuuttaan ja

hyvinvointiaan, ja yhteisö ja ympäristö hyötyvät lisääntyvästä arvostuksesta ja valistuneista toimijoista, jotka osaavat käyttää ja rakentaa ympäristöään vastuullisesti.

Kun kunnan tekemä ympäristökasvatustyö kohdistetaan laajasti erityyppisiin kohderyhmiin, tietoa siirtyy myös horisontaalisesti kohderyhmien sisällä yksilöltä toiselle. Ympäristökasvatuksessa on tärkeää tunnistaa niitä kohderyhmiä, jotka helposti jäävät ympäristökasvatuksen ulkopuolelle, ja kohdistaa toimintaa myös heihin.

Luonnolla on monenlaisia terveyshyötyjä

Luonnossa oleskelu tuottaa tutkitusti monenlaisia terveyshyötyjä: pelkkä metsämaiseman katselu rauhoittaa ja lyhytaikainenkin oleskelu luonnossa rentouttaa ja laskee sykettä. Viheralueiden suurempi määrä asuinympäristössä näyttää lisäävän asukkaiden liikkumista ja vähentävän erityisesti sydänkuolleisuutta. (Tyrväinen ym. 2018 ja viitteet). Niin sanotun biodiversiteettihypoteesin mukaan monet autoimmuunisairaudet, kuten astma, diabetes ja allergiat, ovat yhteydessä elimistön mikrobiston monimuotoisuuteen. Luonnossa oleskelu erityisesti kasvuiässä voi pienentää autoimmuunisairauksien riskiä (Haahtela ym. 2023). Hyötyjä saadaan sitä enemmän, mitä useammin luonnossa oleskellaan, jolloin lähellä olevan luonnon merkitys korostuu (Tyrväinen ym. 2018 ja viitteet).

Ruumiillisten terveyshyötyjen ohella luonto tarjoaa yksilölle myös ainutkertaisia elämyksiä ja edistää henkistä hyvinvointia tukemalla psyykkistä itsesääätelyä esimerkiksi erilaisissa elämän kriisitilanteissa (Yli-Viikari & Lilja 2016).

Luonto löytyy läheltä

Lähiluonto on arvokas resurssi, joka on hyvin tasa-arvoisesti saavutettavissa. Koronapandemia lisäsi kansallispuistoihin ja luontokohteisiin kohdistettujen retkien määrää, ja kiinnostus retkeilyä ja luonnossa liikkumista kohtaan on muutenkin lisääntynyt (Metsähallitus 2023). Lähiluonnolla on tärkeä rooli tähän kysyntään vastaamisessa, ja sen hyödyntäminen vähentää yksittäisiin kohteisiin kohdistuvaa kulutusta. Lähiluonnossa liikuttaessa vältetään tai vähennetään myös kohteisiin liikkumisesta aiheutuvia päästöjä. Lähiluontoon tutustuminen on myös hyvä keino rakentaa alueellista identiteettiä ja arvostusta omaa asuinympäristöä kohtaan. Mielekäs kokemus itsestä osana lähiympäristöä edistää mielenterveyttä ja yhteisöllisyyttä. Lähiluonnossa on myös helppo vierailla säännöllisesti, jolloin voidaan saada enemmän terveyshyötyjä.

Luonnonympäristö voidaan käsittää myös kulttuureina; tällöin erilaiset elinympäristöt vastaisivat erilaisia kulttuureja, ja kunkin ympäristön ymmärtäminen ja arvostaminen edellyttävät kyseisen ympäristön erityispiirteiden huomaamista ja tunnustamista (Blenkinsop ym. 2016). Tästä näkökulmasta käsin oman lähiluonnon tuntemus lisää oman paikalliskulttuurin tuntemista ja on yksi avain myös itsetuntemuksen ja -arvostuksen lisäämiseen. Ihminen voi lähiluontosuhteen kautta niin sanotusti ”kasvattaa juuret” omaan alueeseensa ja sen maaperään. Tällöin myös välittäminen ja vastuu omasta asuinympäristöstä lisääntyvät. Ympäristökansalaisuus tarkoittaa aktiivista kansalaisuutta, jossa yksilö toimii yhdessä muiden kanssa kestävämmän, myös muut elämänmuodot huomioivan tulevaisuuden eteen (Huttunen ym. 2020).

Lähiluonnon arvostus on elintärkeässä roolissa luonnonsuojelun näkökulmasta. Monien mielikuvissa luonto on ”tuolla jossain” ja sitä myös suojellaan toisaalla: isoissa jylhien maisemien ja uhanalaisten lajien kansallis- ja luonnonpuistoissa sekä luonnonsuojelualueilla. Luontokadon pysäyttäminen kuitenkin edellyttää sitä, että suojelu tulee läpäiseväksi osaksi kaikkea ihmistoimintaa. Elonkirjon kannalta on oleellista, miten jokaisen lähiympäristöä kohdellaan ja muokataan: pihoja, puistoja, ojanpientareita, joutomaita ja lähimetsiä. Eristämällä luonnonsuojelu vain suojelualueille monimuotoisuuden vaaliminen ei ole mahdollista. Oman lähiluonnon tuntemus mahdollistaa sen arvostamisen ja auttaa vaalimaan sitä.

”Ruohonjuuritaso” on pitkäjännitteisen ympäristönsuojelun ytimessä. Paikallisen, oman lähiympäristön ja sen erityispiirteiden ymmärtäminen ja vaaliminen voidaan nähdä luontoa riistävän ja yksipuolistavan toimintatavan vastavoimana ja paremman tulevaisuuden toivona.

Vantaan ympäristökeskuksen lähiluonto-opastoiminta

Vantaan kaupungin ympäristökeskus on järjestänyt vuodesta 2017 saakka lähiluonto-opastoimintaa osana lähiluonnon teemavuosia. 2015 ja 2016 vietettiin purojen ja jokien, 2017 ja 2018 lähimetsien, 2019 ja 2020 ötököiden ja 2022 ja 2023 lintujen teemavuotta. Teemavuosien tarkoitus on ollut huomion suuntaaminen luontoon ja sen lajeihin sekä retkien ja muun ohjatun toiminnan järjestäminen

kuntalaisille. Lähiluonto-opastoiminta on osa Vantaan kaupungin resurssiviisauden tiekarttaa: kun opas tulee ryhmän luo, vältetään suuren ryhmän matkoihin kuluvia päästöjä ja kustannuksia ja vähennetään yksittäisiin luontokohteisiin kohdistuvaa kulutusta.

Lähiluonto-oppaat ovat toteuttaneet vuosittain keväästä syksyyn kestävillä kausilla liikkuvaa ympäristökasvatusta kohderyhmien, etupäässä päiväkotien ja peruskoulujen, omissa lähiympäristöissä. Lisäksi oppaat ovat pilotoineet yksittäisiä lähiluonto-opastuksia vanhus-, kehitysvammais-, maahanmuuttaja- ja muille aikuisryhmille, kuten avoimien asukastilojen kävijöille, sekä järjestäneet kesäkuukausien aikana vieraskasvi- ja linnunpönttötalkoita. Kokemukset lähiluonto-opastoiminnasta ovat olleet myönteisiä ja kysyntä retkille suurta. Toimintamalli on herättänyt kiinnostusta myös Vantaan ulkopuolella.

Tämän käsikirjan tarkoitus

Tämä käsikirja toteutettiin osana ympäristöministeriön rahoittamaa Lähiluonto-opastuksen kehittäminen ja levittäminen -hanketta vuonna 2023. Käsikirjan tarkoitus on koota yhteen Vantaan kaupungin ympäristökeskuksen lähiluonto-opastoimintaa ja esitellä lähiluonto-opastusten toimintamalli. Lähiluonto-opastukset ja oppaiden järjestämät vieraslajitalkoot ovat hyvä tapa toteuttaa kuntalaisiin kohdistuvaa ruohonjuuritason ympäristökasvatustyötä koko kunnan alueella ja monenlaisten kohderyhmien parissa. Käsikirja on toteutettu saavutettavassa muodossa. Se on vapaasti saatavilla verkossa pdf-muodossa ja päivittyy jatkossa tarpeen mukaan. Tämän käsikirjan avulla lähiluonto-opastoiminnan käynnistäminen kaupungissa tai kunnassa onnistuu matalalla kynnyksellä, ja myös valveutunut opettaja tai varhaiskasvattaja voi käyttää opasta ympäristökasvatustuokioiden järjestämiseen ilman luonto-oppaan apua.

Antoisia hetkiä lähiluonnon parissa!

— Tekijät

LÄHILUONTO-OPASTOIMINTA

Anu Hakkarainen

Mitä lähiluonto-oppaat tekevät?

Lähiluonto-oppaiden tehtävänä on lähiluontoretkien järjestäminen kaupungin asukkaille kohderyhmien omassa lähiluonnossa sekä esimerkiksi vieraslaji- ja linnunpönttötalkoiden järjestäminen. Lähiluonto-oppas matkustaa ohjaamaan opastetun retken tai opetustuokion ryhmän luo näiden omaan lähiympäristöön, joka voi olla esimerkiksi lähimetsä, lähipuro, lähipuisto tai jokin muu vastaava kohde. Kyseessä on siis liikkuva ympäristökasvatustoiminta, jollaista myös esimerkiksi monet luontokoulut toteuttavat ohjelmissaan.

Lähiluonto-oppaiden tehtävä on siis auttaa huomaamaan sitä, mikä on pientä ja lähellä: jokaisen välittömässä lähiympäristössä olevaa luontoa, oli kyse sitten lähimetsikön, tienpientareen tai puiston eliöstöstä. Kohderyhmän oman lähiympäristön kautta voidaan käsitellä monia tärkeitä ympäristökasvatuksen teemoja ja rakentaa kuntalaisten suhdetta ympäristöönsä.

Päiväkotij- ja koululaisryhmien lisäksi lähiluonto-oppaat voivat opastaa esimerkiksi vanhus- ja vammaisryhmiä. Siinä, missä jokainen päiväkotilapsi ja koululainen tutustuu opintaipaleensa aikana ainakin jossain määrin lähiluontoon, kuntien asukkaissa on myös paljon ryhmiä, jotka hyödyntävät lähiluontoa ja sen tarjoamia hyötyjä ja elämyksiä hyvin vähän tai ei lainkaan. Näiden ryhmien tavoittaminen on myös yksi toiminnan päämääristä. Lähiluonnon tuominen osaksi näiden ryhmien arkea on kustannustehokas tapa lisätä kuntalaisten hyvinvointia, osallisuutta ja yhteisöllisyyttä.

Keitä lähiluonto-oppaat ovat?

Lähiluonto-oppaat voivat olla esimerkiksi biologian tai ympäristötieteiden loppuvaiheen opiskelijoita, joilta löytyy jo tietopohjaa luontoasioista. Kunnan lähiluontotoiminta on siis myös tapa tarjota alan opiskelijoille ympäristökasvatusalan työkokemusta ja toisaalta tuoda oppilaitoksista uusinta teoreettista tietopohjaa kunnan ympäristökasvatustyöhön. Myös kunnan alueella toimivien luontokoulujen opettajat voivat toimia lähiluonto-oppaina, jos luontokoululla on tähän riittävästi resursseja.

Koska oppaiden tehtävänä on innostaminen ja kiinnostuksen herättäminen ympäröivää luontoa kohtaan, oppaiden oman taustan ja kiinnostuksenkohteiden hyödyntäminen on järkevää. Lähiluonto-oppaat voivat rakentaa omia retkikonseptejaan haluamaansa suuntaan. Näin esimerkiksi jonkin tietyn lajiryhmän tuntemus ja muu erikoisosaaminen pääsee työssä oikeuksiinsa. Motivaatio syntyy tunteista, ja ne välittyvät oppaalta myös kohderyhmälle. Toisaalta lähiluonto-opas ei voi eikä hänen tarvitsekaan tuntea kaikkea lähiluonnossa olevaa: tärkeää on opettaa havainnoimisen ja ihmettelyn taitoja ja herättää opastettavien oma kiinnostus ja halu tutkia ja selvittää — tai vain kokea ja nauttia.

Milloin lähiluonto-opastuksia pidetään?

Pienimuotoisesti lähiluonto-opastointia voi toteuttaa esimerkiksi kausiluonteisesti keväästä syksyyn. Opastuksia toivotaan ylivoimaisesti eniten keväälle ja alkusyksylle, ja kesäajan työskentely mahdollistaa myös vieraslajitalkoiden järjestämisen kuntalaisille osana lähiluonto-oppaiden työnkuvaa. Lisäksi monissa kunnissa toimii luontokouluja ja muita ympäristökasvatusalan toimijoita, joiden toiminta kattaa koko vuoden, ja jotka voivat vastata päiväkotien ja koulujen talvikauden opastustarpeeseen. Lähiluonto-opastoinnin malli kannattaakin muokata oman kunnan tavoitteiden, kysynnän ja olemassa olevan ympäristökasvatuskentän mukaan. Esimerkiksi Vantaalla toimii Suomen vanhin suomenkielinen luontokoulu, Vantaan luontokoulu, joka tarjoaa päiväkodeille ja kouluille suunnattua ympäristökasvatusta vuoden ympäri.

Jos toiminta on kausittaista, vastuuta tiedon siirtymisestä ja perehdyttämisestä työtehtäviin annetaan kunnan vakituisille työntekijöille. Kausiluonteisen lähiluonto-

opastoiminnan etuna on joustavuus: sitä voidaan toteuttaa kunakin vuonna tarpeen ja tilanteen mukaan. Se on myös hyvä tapa testata kysyntää ja aloittaa lähiluonto-opastoiminnan rakentaminen. Haasteena kausittaisessa mallissa on epäjatkuvuus: osa kokemuspäisestä tiedosta häviää kausien välillä, kun oppaissa on vaihtuvuutta. Myös toiminta eri yhteistyötahojen, kuten järjestöjen ja yleishyödyllisten yhdistysten, kanssa saattaa vaikeutua toimintakausien välisten katkosten vuoksi. Jos kunnassa toimii luontokoulu, hyvä vaihtoehto voikin olla myös resurssien ja perehdytysvastuun ohjaaminen luontokouluopettajille. Tällöin kunnan lähiluonto-oppaat voivat myös toimia henkilöstöresurssina luontokoululle tarpeen mukaan, ja luontokoulu voi kantaa vastuuta tiedonsiirrosta ja kehitystyöstä.

Jatkuva toiminta helpottaa kehitys- ja yhteistyötä. Jatkuvalle toiminnalle on myös mahdollista hakea esimerkiksi Suomen luonto- ja ympäristökoulujen liiton LYKE-sertifikaattia, jonka edellytyksenä on, että ympäristökasvatustoimintaa toteuttavalla taholla on vähintään yksi vakituinen työntekijä, jolla on ympäristökasvattajan tai vastaava tutkinto. Sertifikaatin puute ei silti merkitse sitä, etteikö ympäristökasvatusta voitaisi toteuttaa laadukkaasti. Ympäristökasvatuksen kenttä on moninainen ja päämäärät jaettuja sekä yhteistä hyvää edistäviä. Tällä kentällä erilaisille toimijoille ja malleille on tilaa ja kysyntää.

Lähiluonto-oppaat ja muut alueen ympäristökasvattajat

Ympäristökasvattaja voi olla kuka tahansa, joka antaa ympäristöön, luontoon ja kestäväan kehitykseen liittyvää kasvatusta, opastusta tai neuvontaa (Sarkkinen 2017). Kunnan alueella toimii siis laaja joukko erilaisia ympäristökasvattajia, joista merkittävimpien toiminnasta on hyvä olla tietoinen lähiluonto-opastuksia suunniteltaessa.

Monissa kunnissa on aktiivista luontokoulutoimintaa joko kunnan tai muun tahon järjestämänä. Luontokoulujen toiminta kohdistuu perinteisesti päiväkoteihin, peruskouluihin ja jossain määrin lukioihin. Lähiluonto-oppaiden kautta voidaan näiden ryhmien lisäksi tai sijasta tavoittaa muitakin kohderyhmiä: aikuisia kuntalaisia ja erilaisia erityisryhmiä, kuten vammaisryhmiä, vanhusryhmiä tai maahanmuuttajaryhmiä.

Kysyntä opastuksille saattaa olla suurempaa, kuin mitä paikallinen luontokoulu pystyy tarjoamaan. Etenkään tällaisessa tapauksessa toiminnan osittainen päällekkäisyys ei ole haitaksi. Päällekkäisyyttä voi myös tarvittaessa karsia kehittämällä lähiluonto-opastoimintaa kohdistumaan enemmän erilaisiin aikuis- ja erityisryhmiin.

Luontokoulut tarjoavat usein ajallisesti pitempiä ja sisällöllisesti laajempia kokonaisuuksia, kun taas lähiluonto-opastusten mitta on esimerkiksi Vantaalla ollut n. 2 h / ryhmä hieman kohderyhmästä ja näiden toiveista riippuen.

Lähiluonto-opastoiminta kannattaa siis räätälöidä oman kunnan toimintaympäristön ja tarpeiden mukaan. Yhteydenpito ja kokemusten jakaminen ja kerääminen alueen ympäristökasvattajilta on hyödyllinen tapa lähteä liikkeelle. On hyvä huomata, että eri luontokoulujen toimintatavat ja ohjelmat voivat poiketa toisistaan suurestikin, joten tilanne kannattaa selvittää oman kunnan osalta. Yhteistyön rakentaminen alueen muiden ympäristökasvattajien kanssa on suositeltavaa ja hyödyttää kaikkia osapuolia.

Vaihtoehtoisia tapoja lähiluonto-opastoiminnan järjestämiselle

Kunnan palkkaamien lähiluonto-oppaiden sijaan voidaan myös hyödyntää ulkopuolisia toimijoita, esimerkiksi yksityisiä luontokouluja tai opastoimintaa tarjoavia yrityksiä tai osuuskuntia. Paikallisilla toimijoilla on alueellista asiantuntemusta ja kokemusta, jota kunta voi palvelun ostamalla välittää kuntalaisten saataville matalalla kynnyksellä. Näin niilläkin kuntalaisilla, joilla ei ole mahdollisuuksia ostaa palvelua suoraan itse, on pääsy laadukkaan luonto-opastuksen pariin.

Lähiluonto-opastusten kohderyhmät

Päiväkodit ja koulut

Päiväkodit ja koulut ovat melko helposti ja keskitetysti tavoitettavissa, ja kysyntä luonto-opastuksille on tyypillisesti suurta. Lisäksi ympäristö ja kestävä kehitys ovat vahvasti läsnä sekä valtakunnallisessa että paikallisissa varhaiskasvatussuunnitelmissa ja opetussuunnitelmissa. Tämän takia päiväkodit ja koulut asettuvat luontevasti lähiluonto-opastoiminnan keskiöön. Jos retkiä ei pystytä tarjoamaan kaikille halukkaille, valinnoissa kannattaa painottaa niitä ryhmiä, jotka eivät ole aiemmin olleet ohjatulla luontoretellä ja jotka hyödyntävät lähiluontoa lukukauden aikana vain vähän.

Päiväkotien ja koululaisryhmille on helppo tarjota valmiita retkikonsepteja, joita voidaan kehittää useampia eri teemojen alle, ja jotka sopivat ilman suurempaa muokkausta mahdollisimman monenlaiseen ympäristöön. Kunnan sisäisesti on usein helppoa viestiä retkitarjonnasta opettajille ja varhaiskasvattajille. Päiväkotien ja koulujen näkökulmasta on hyödyllistä saada tieto kunnan alueella saatavilla olevasta ympäristökasvatustarjonnasta keskitetysti. Olemassa olevat viestintäkanavat ja -rakenteet kannattaa selvittää ajoissa ennen retkikauden alkua.

Retkien teemojen ja sisältöjen suunnittelusta ja käytännöistä kerrotaan luvuissa Opastusten teemat ja materiaalit sekä Opastusten kulku.

Kuva1. Päiväkotiryhmä lähimetsää tutkimassa.

Kehitysvammaiset

Vammaisryhmiä opastettaessa tärkein lähtökohta on kyseisen ryhmän erityistarpeiden kartoittaminen ja huomioon ottaminen. Ryhmät voivat paitsi poiketa suuresti toisistaan, myös sisältää hyvin erilaisia tarpeita omaavia opastettavia. On hyvä selvittää, miten liikkuminen onnistuu: toteutetaanko opastus pienen matkan päässä sisätiloista, heti pihalla ovien ulkopuolella, vai kenties kokonaan sisätiloissa? Erilaisten liikkumisapuvälineiden olemassaolo on hyvä selvittää (esim. pyörätuolit) ja suunnitella mahdollinen liikkuminen niiden sallimissa rajoissa.

Hyväksi havaittu tapa vaihtelevan liikkumiskyvyn omaavista opastettavista koostuvan ryhmän kanssa on se, että opastukselle valitaan ”tukikohta”, esimerkiksi piha-alue, jolla sijaitsee penkkejä, ja jolta osa ryhmästä voi käydä tekemässä pieniä tutkimis- tai materiaalinhakuretkiä lähiympäristöön ja tuoda sitten ihmeteltävää muulle ryhmälle.

Monella opastettavalla voi olla oma ohjaaja mukana opastuksella. Ohjaajien lukumäärä on hyvä selvittää etukäteen, sillä se voi vaikuttaa toteutustapaan. Ohjaajien läsnäolo helpottaa lähiluonto-oppaan työtä, sillä ohjaajat voivat auttaa esimerkiksi materiaalien esittelemisessä ja tutkimisessa. On hyvä huomata, että kontakti otetaan ja puhe suunnataan itse opastettavalle, ei tämän ohjaajalle.

Retken sisältö voidaan jättää hyvinkin avoimeksi siten, että painotetaan opastettavien omaa toimintaa ja ympäristön tutkimista esimerkiksi kiikareilla, luupeilla tai haaveilla tai keräämällä luonnonmateriaaleja purkkiin ihmeteltäväksi. Opas voi auttaa havainnoimaan, käyttämään välineistöä ja kertoa havaituista eliöistä ja ilmiöistä. Retkeläisillä olevat mahdolliset toiminnanohjauksen haasteet on kuitenkin hyvä huomioida mahdollisimman selkeällä ja riittävällä ohjauksella, tarvittaessa kädestä pitäen.

Vammaisryhmille opastuksen kesto voidaan pitää lyhyempänä, noin tunnin mittaisena tai alle. Opastuksen kestosta kannattaa myös keskustella yhteyshenkilön kanssa etukäteen ja toimia itse tilanteessa joustavasti, lyhentäen ohjelmaa tarpeen mukaan. Opastuksen ajankohta suunnitellaan niin, että se istuu mahdollisimman hyvin opastettavien päiväohjelmaan ja rutiineihin.

Muut alueiden asukkaat

Lähiluonto-opastukset ovat hyvä tapa rakentaa asukkaiden yhteyttä omaan lähiympäristöönsä. Opastuksia voidaan tarjota esimerkiksi avointen asukastilojen tai taloyhtiöiden asukkaille tai osana erilaisia tapahtumia tai teemapäiviä.

Aikuisryhmille suunnatun opastuksen luonne voi olla keskusteleva: paikallisilla asukkailla on usein paljon sellaista tietoa esimerkiksi alueen historiasta, jota lähiluonto-oppaalla ei ole, kun taas lähiluonto-opas osaa kertoa alueen luonnosta ja tarjota asukkaille uuden näkökulman tuttuun alueeseen. Monet aikuiset kokevat

keskustelevan opastustyylin innostavana, ja opas voi rohkaista hiljaisempaa ryhmää keskusteluun esimerkiksi esittämällä alueesta joitain kysymyksiä tai pohdintoja, joihin on helppo tarttua. Keskustelevaan tapaan etenevä opastus voi edetä omaan suuntaansa hieman polveilevastikin. Toisaalta opastukselle on hyvä olla selkeä runko, jonka avulla on helppo edetä.

Aikuisryhmän opastus tietyllä alueella mahdollistaa syvemmänkin paneutumisen kohdealueeseen etukäteen. Opastettavia saattavat kiinnostaa esimerkiksi kaavoitukseen, maanomistukseen tai lajistokartoituksiin liittyvät tiedot. Kunnan lähiluonto-oppaalla on myös mahdollisuus selvittää tällaisia kysymyksiä ennakoon, ja tämä kannattaa ehdottomasti hyödyntää.

Aikuisryhmien osalta haasteena voi olla ihmisten saaminen liikkeelle. Etukäteismainontaan mahdollisimman monessa eri kanavassa kannattaa panostaa. Lisäksi mainostukselle kannattaa valita riittävän suuri kohderyhmä, josta retkelle haarukoituu riittävä määrä tulijoita. Vantaalla on hyviä kokemuksia paikallislehtien, kuten Vantaan Sanomien, käyttämisestä esimerkiksi kaikille avoimista linnunpönttötalkoista tiedotettaessa.

Maahanmuuttajat

Maahanmuuttajat ovat lähiluonto-opastusten kannalta hyvä kohderyhmä, sillä joukkoon kuuluu paljon ihmisiä, jotka hyödyntävät lähiluontoa vähän tai ei lainkaan. Metsät ja villi luonto saatetaan kokea monissa kulttuureissa vieraaksi ja jopa uhkaavaksi ympäristöksi, ja maahanmuuttajataustaiset asukkaat hyötyvät esimerkiksi seurasta ja kannustuksesta lähiluonnossa liikkumisessa. Erityisesti perheiden tukeminen jo pienten lasten viemisessä ulos ja luontoon voi auttaa lisäämään hyvinvointia, vahvistamaan paikallista identiteettiä ja laajentamaan elinpiiriä.

Koska uusien asioiden omaksuminen vaatii paljon erityisesti, jos joutuu käyttämään muuta kuin omaa äidinkieltään, opastusten tavoitteet kannattaa pitää maltillisina ja keskittyä perusasioihin. Painopiste voi olla vapaammalla aistimisella, liikkumisella ja oleilulla sekä vapaamuotoisella jutustelulla, jonka tavoitteena on luoda luonnossa liikkumiseen ja siellä yhdessä oleiluun turvallista ja leppoisaa tunnelmaa.

Jokaisenoikeudet on hyvä käydä läpi ja käsitellä marjastamisen ja sienestämisen yhteydessä myös myrkyllisten lajien olemassaoloa ja varomista. Esimerkiksi sienten kohdalla on hyvä kertoa, että eri maissa voi esiintyä ulkoisesti hyvin samannäköisiä lajeja, joista osa voi olla syötäviä ja osa myrkyllisiä. Näin ollen lähtömaassa opittuja sienestystaitoja täytyy muokata ja päivittää uuteen asuinmaahan sopivaksi.

Luontoon tutustumisen voi aloittaa vaikka tuomalla luonnonmateriaaleja sisätiloihin. Niistä voidaan esimerkiksi koota yhdessä näyttely, jossa nimetään ja ryhmitellään eliöitä sopivalla tasolla suomeksi. Samalla päästään käsittelemään ja aistimaan luonnonmateriaaleja ja madalletaan kynnystä osallistua metsäretkelle. Opas voi kertoa metsässä liikkumisen hyödyistä ja hyödyllisistä mikrobeista.

Toistoa voi kokeilla keinona totuttaa retkeläisiä uudenvuodenlaiseen ympäristöön. Retkiä voi järjestää useamman retken sarjana esimerkiksi viikon välein, jolloin osallistujat saavat erilaisia retkikokemuksia esimerkiksi eri säiden vallitessa. Osallistujista riippuen retket kannattaa suunnata lähiluontokohteeseen, mutta poiketa isommilta poluilta hieman syvemmälle metsän siimekseen. Evästauko luonnossa on hyvä tapa luoda tunnelmaa retkelle. Eväät voidaan myös esimerkiksi valmistaa yhdessä etukäteen. Jos mukana on vanhempia lapsineen, erilaiset luovat rakentelutehtävät luonnonmateriaaleista tai muu ohjelma perheen kesken oppaan johdolla tarjoaa osallistujille tärkeitä luontokokemuksia perheenä ja kannustaa jatkossakin yhteiseen ulkoiluun.

Osana opastuksia on hyvä puhua myös varusteista, jotka mahdollistavat retkeilyn säästä riippumatta, ja kertoa, että esimerkiksi kumisaappaita ja sadevaatteita on saatavilla hyvin edulliseen hintaan esimerkiksi alueiden kierrätyskeskuksista. Retkien yhteydessä voidaan tehdä esimerkiksi vierailu kierrätyskeskukseen tai järjestää muunlainen kierrätystapahtuma.

Vantaalla maahanmuuttajaperheille suunnattuja opastuksia sisä- ja ulkotiloissa kokeiltiin hankevuonna 2023 yhteistyössä Mannerheimin Lastensuojeluliiton avoimien kohtaamispaikkojen kanssa. Avoimien kohtaamispaikkojen kaltaiset, olohuonemaiset ympäristöt ovat hyvä tapa tavoittaa ihmisiä ja rento ympäristö tuoda lähiluontoteemaa kävijöille. Kävijöiden innostaminen mukaan retkille voi kuitenkin vaatia vaivannäköä. Luonto-opastuksia voidaan kokeilla toteuttaa osana jonkin tietyn, vakiintuneen ryhmän, esimerkiksi kielikylpyryhmän toimintaa. Vantaan lähiluonto-oppaiden kokeilussa osallistujamäärät jäivät vähäisiksi. Retkille osallistuneet kuitenkin pitivät niistä, ja useampi ilmaisi, ettei ollut aiemmin edes

tiennyt lähiluontokohteiden olemassaolosta eikä ollut aiemmin käynyt niissä. He kertoivat yllättyneensä iloisesti siitä, että niin läheltä löytyi kauniita ulkoilupaikkoja. Toisaalta moni osallistuja myös harrasti alueella ulkoilua jo lähtökohtaisesti, jolloin osallistuminen oli helpompaa. Sienet ja marjat herättivät kiinnostusta, ja muutama kävijä kertoi, että haluaisi hyödyntää luonnonantimia enemmänkin, jos vain saisi opastusta esimerkiksi turvalliseen sienestämiseen asiantuntijan johdolla järjestettyjen retkien muodossa.

Kuva 2. Maahanmuuttajien lähiluontokävelyllä.

Vanhukset

Vanhusryhmien kohdalla täytyy huomioida liikkumisen haasteet ja suunnata retki vanhainkodin tai palvelukeskuksen välittömään lähiympäristöön. Toimintaa voi toteuttaa esimerkiksi siten, että osa retkeläisistä on paikoillaan esimerkiksi pihan tai puiston penkeillä, ja liikkumiskykyisemmät etsivät oppaan kanssa lähistöltä luonnonmateriaaleja (kasveja tai kasvinosia, hyönteisiä, sieniä, jäkälää yms.) ja

tuovat niitä muiden ihmeteltäväksi. Materiaaleja voidaan yhdessä tutkia, aistia ja ihmetellä ja esimerkiksi järjestellä erilaisten ryhmittelyjen mukaan. Vanhuksia kannattaa rohkaista jakamaan omia luontomuistojaan elämän varrelta ja säilyttää kuunteleva ja keskustelevala ote. Vanhemmilta ihmisiltä voi löytyä runsaasti kokemusperäistä tietoa luonnosta, ja he ovat myös nähneet elämänsä aikana luonnossa tapahtuneita muutoksia.

Vanhuksia voi myös rohkaista rakentamaan tai ylläpitämään suhdetta lähiluontoon, vaikkeivat he pääsisikään liikkumaan siellä paljoa. Jokainen voi esimerkiksi halutessaan valita ”oman” puun, jota voi mahdollisuuksien mukaan käydä halaamassa tai silittelemässä ja jonka elämää voi seurata vuodenaikojen vaihtuessa. Oma puuta ja siinä vierailevia ja eläviä eliöitä voi seurata ikkunankin läpi, vaikka ulkoilu olisi hyvinkin vähäistä.

Luonnonmateriaalien tuominen sisätiloihin on myös hyvä tapa tuoda elämyksiä niille vanhuksille, jotka eivät pääse liikkeelle. Samalla saadaan altistusta hyville ympäristön mikrobeille sekä virikkeitä aisteille esimerkiksi sammalta tunnustelemalla ja tuoksutteleamalla. Ulkoilemaan pääsevän ryhmän kanssa voidaan myös kerätä omat ”luontoboksit”, pienet purkit, tulitikkurasiat tms., joihin kukin kerää itselleen mieluisia, esimerkiksi hyväntuoksuisia tai kauniita muistoja lähiluonnosta. Tätä menetelmää käytti esimerkiksi Jean Sibelius halutessaan Pariisin sykkeessä matkustaa mielikuvissaan tuttuihin Ainolan metsiin! Tuoksujen aistiminen on voimakkaasti yhteydessä tunteisiin ja muistoihin, ja voi olla erityisen antoisaa ikääntyneille ihmisille. Hajuaistin käyttö on myös hyvää harjoitusta ja aivojumppaa.

Opastusten teemat ja materiaalit

Opastusten aiheita ja teemoja voi lähteä pohtimaan esimerkiksi elinympäristöjen tai eliöryhmien kautta. Toisaalta vain mielikuviutus on tässä rajana! Vantaalla teemat ovat määräytyneet Vantaan lähiluonnon teemavuosien mukaan. Teemavuosia on vietetty kahden sarjoissa: vuosina 2015–2016 vietettiin purojen ja jokien, 2017–2018 soiden ja metsien, 2019–2020 ötököiden ja 2022–2023 lintujen teemavuotta.

Tarjottavia retkiä on hyvä olla useampi vaihtoehto. Päiväkodeille ja kouluille tarjottavien retkien sisällöt kannattaa suunnitella varhaiskasvatussuunnitelma ja perusopetuksen opetussuunnitelma huomioiden ja suunnata retkiä eri ikäryhmille.

Tutkimustaitoja painottavat retket ovat usein suosituimpia, mikä kuvastanee sitä, että luonnon ”opiskelu” liitetään mielikuvissa etupäässä luonnontieteiden piiriin kuuluvaksi, ja luontoretkeä toteutetaan mieluiten ympäristöopin ja biologian tuntien yhteydessä. Retkikonsepteja päiväkotii- ja kouluikäisille suunniteltaessa on kuitenkin suositeltavaa pitää muutkin oppiaineet mukana, sillä ympäristökasvatuksen perusajatuksena on se, etteivät ympäristöasiat ole muusta elämästä erillisiä asioita, vaan kulkevat mukana kaikilla eri elämän osa-alueilla. Aikuisille, kuten kehitysvammaisille, vanhuksille ja tiettyjen alueiden tai taloyhtiöiden asukkaille suunnatuille retkille käytössä ei välttämättä tarvita yhtä ennalta määrättyjä retkiohjelmia, vaan opas voi suunnitella retket kohderyhmän ja näiden lähiympäristön pohjalta tilannekohtaisesti.

Vaikka lähiluontoretkeä toteutettaisiin vuoden tai muutaman vuoden välein vaihtuvilla teemoilla, retkiohjelmiston täydellinen uudistaminen joka vuosi ei välttämättä ole mielekäästä. Hyväksi havaittuja retkikonsepteja voidaan hyödyntää säilyttämällä perusrunko, jota painotetaan eri tavoin vaihtuvien teemojen mukaan. Myös mahdollisuus kehittää uutta ja omaa on hyvä pitää mukana, jolloin kunkin vuoden oppaat pääsevät halutessaan hyödyntämään omia vahvuuksiaan ja vaikuttamaan retkiohjelmiston sisältöön.

Retkiohjelmistoa suunniteltaessa kannattaa huomioida se, että lähiluonto-oppaan työ on liikkuvaa, joten paikan päällä tehtäviä suuria valmisteluja tai isokokoisia välineitä vaativia ohjelmia kannattaa välttää. Lähiluonto-oppailla ei välttämättä ole käytössään ajokorttia tai autoa, ja julkisten kulkuneuvojen suosiminen lienee ympäristökasvatustyössä muutenkin suositeltavaa. Onneksi luonto itsessään tarjoaa jo runsaasti hyödynnettävää opastusmateriaalia, ja monet hyödylliset lisämateriaalit ovat pienikokoisia ja kevyitä kuljettaa. Esimerkiksi luupit ja ötökkäpurkit ovat kevyitä ja hyvin käyttökelpoisia välineitä, joita voi hyödyntää paitsi yhteisenä ohjelmana, myös esimerkiksi silloin, kun nopeimmat opastettavista joutuvat odottelemaan muita.

Kuva 3. Päiväkotiryhmä tutkii lähipuron ötököitä. Retkillä kannattaa painottaa toiminnallisuutta ja itse oivaltamista.

Retken sisällön suunnittelussa on hyvä painottaa opastettavien omaa aktiivisuutta. Oppaan tietoisuus ja keskustelu ovat myös tarpeellisia osia, mutta opasjohtoisen osuuden pituutta kannattaa rajata, jotta retkeläisille jää aikaa itse tutkia ja kokea. Opasjohtoiset osat sopivat toiminnan pohjustamiseen ja toiminnan jälkeiseen purkuun, jossa pohditaan mitä havaittiin ja mitä havainnot merkitsevät. Kannattaa muistaa, että jo luonnossa liikkuminen ja pieneltäkin tuntuvat havainnot ovat usein elämys. Retkeläisille uutta asiaa tulee sisällyttää retken ohjelmaan, mutta ei yli tarpeen. Yksittäistä retkikonseptia varten kannattaa kuitenkin koota ylös useampia leikkejä tai toimintavaihtoehtoja, joista voi valita kulloisellekin ryhmälle ja aikataululle sopivan kokonaisuuden tilanteen mukaan. Opastukselle suunnitellaan selkeä runko ja ohjelma, mutta ihannetapauksessa opas pystyy joustamaan suunnitelmasta tilanteen mukaan. Luonto on kaikkea muuta kuin vakaa ja muuttumaton, ennalta määrätty ympäristö, ja on hyvä osata tarttua vastaan tulevaan. Retkeläiset saattavat innostua spontaanisti eteen sattuvista havainnoista, ja niiden voi antaa viedä opastuksella sopivassa määrin. Langat on kuitenkin hyvä pitää oppaan hyppysissä! Retken pituus on ollut 1–1,5 h ryhmästä riippuen. Pienemmille lapsille ja kehitysvammaisille tunnin mittainen retki voi olla sopiva, kun taas koululaisille ja aikuisryhmille puoleentoista tuntiin saa mahtumaan sopivasti ohjelmaa.

Retkiohjelmaa voidaan suunnitella pohtimalla seuraavia asioita:

- Retken teema, esim. lintututkimusretki tai metsätaideretki
- Retken kohderyhmä, esim. ikä tai luokka-aste
- Ympäristö, johon retki sopii, esim. lähimetsä tai puronvarsi
- Retkellä opittavat tiedot, esim. lintujen elintavat, jokaisenoikeudet
- Retkellä opittavat taidot, esim. pari- tai ryhmätyötaidot, lintujen tuntomerkkien havainnoiminen, luonnossa liikkuminen, kiikarien tai luupin käyttö
- Retkellä käytettävät työskentelytavat, esim. opasjohtoinen keskustelu, tutkimustehtävät, luova leikki, pelit
- Jos kyseessä on koululaisryhmä, minkä oppiaineiden opetussuunnitelmaan retki soveltuu
- Retkellä tarvittavat välineet ja materiaalit, esim. kiikarit, luupit, lintukuvakortit

Välineisiin ei välttämättä tarvitse käyttää suuria summia rahaa, vaan on hyvä osoittaa omalla esimerkillä opastettaville, että toimiminen luonnossa tai luonnon tutkiminen ei edellytä kalliita välineitä tai suurta kulutusta. Kierrätettyjen välineiden käyttö voi myös olla osa ympäristökasvatusta. Rahallinen panostus kannattaa keskittää sellaisiin välineisiin, jotka ovat pitkäikäisiä ja joiden laatu on olennaista toimivuuden kannalta, esimerkkeinä kiikarit tai maastomikroskooppi. Koska lähiluonto-oppaat liikkuvat kohteiden luo pääasiassa julkisilla kulkuvälineillä ja kantavat tarvikkeet mukanaan käsin, yhdellä retkellä käytettävien tarvikkeiden määrä kannattaa pitää maltillisena. Maskotit, kuten eläinpehmolelut, ovat hyvä apuväline lapsille suunnatuilla opastuksilla, ja niiden avulla voi virittää keskustelua, kuljettaa tarinaa ja havainnollistaa opetettavia aiheita. Hyvä lähde erilaisille luonto- ja ympäristökasvatusmateriaaleille on MAPPA-materiaalipankki, josta löytyy tuhansia eri tahojen laatimia ja yleiseen käyttöön luovuttamia materiaaleja. MAPPA sisältää monipuolisesti toimintamalleja, retkiohjelmia ja konkreettisia materiaaleja, kuten kuvakortteja, joten sitä kannattaa hyödyntää opastusten suunnittelussa alusta asti. Palveluun kirjautumalla käyttäjä voi merkitä suosikkimateriaalejaan sekä rakentaa teemareppuja omien tarpeidensa mukaan. Oppaita kannattaa kannustaa myös tuottamaan tarpeen ja innostuksen mukaan omia materiaalejaan ja jakamaan niitä MAPPAan myös muiden iloksi. Vantaan lähiluonto-oppaiden aiempina sekä hankevuonna 2023 laatimia ympäristökasvatusmateriaaleja löytyy myös hakusanalla "Vantaa" vapaasti [ladattavana MAPPAsta](#).

Vantaalla teemavuosien ohjelmaan on kuulunut tavallisesti neljä erilaista opastusta, joista kaksi on suunnattu 5–7-vuotiaille ja kaksi 2.–8.-luokkalaisille. Pienemmille on suunnattu satu- ja taidesisältöisiä retkiä, ja isommille tutkimustaitoja painottavaa retkeä sekä esimerkiksi toiminnallista seikkailuretkeä tai rastirataa. Koronavuonna 2020, kun tavanomaisia lähiluontoretkeä ei voitu järjestää, Vantaan lähiluonto-oppaat tekivät Vantaan lähiluontokohteista videoita, joilla johdatetaan katsoja kohteiden luonnonmaantieteellisiin piirteisiin ja eliöstöön. Videoiden yhteyteen tehtiin tehtäväpaketti, jonka videon katsoja voi suorittaa itsenäisesti. Vantaan lähiluonnossa -videosarja on edelleen katsottavissa [Youtube-videopalvelussa](#).

Kuva 4. Lintukuvakortteja ja koululaisten askarteleamia luontotaideteoksia.

Kuva 5. Maskotit elävöittävät opastuksia ja auttavat tarinallistamisessa.

Oppaiden määrä, työmäärä ja tarvittavat resurssit

Oppaita on hyvä olla vähintään kaksi. Mahdollisuus ideoida yhdessä, saada tukea ja jakaa työmäärää on tärkeä. Kausittaisessa mallissa kevät ja syksy ja jatkuvassa mallissa syksystä kevääseen on päiväkotij- ja koululaisopastusten aikaa, kun taas kesäkuukausien aikana järjestetään vieraskasvitalkoita ja tehdään suunnittelu- ja valmistelutyötä. Tukea työhönsä oppaat saavat kunnan vakituiselta työntekijältä tai työntekijöiltä, jotka huolehtivat perehdytyksestä, antavat asiantuntija-apua ja huolehtivat toiminnan kokonaisuudesta (taulukko 1). Vaadittavia konkreettisia resursseja ovat toimistotilat, joissa tehdään viestintään ja suunnitteluun liittyvät työt, sekä tähän liittyvät välineet, kuten työtietokoneet ja puhelimet. Lisäksi tarvitaan varastotilaa oppaiden välineille ja materiaaleille.

Taulukko 1. Lähiluonto-opastointiaan vaadittavat henkilöstöresurssit.

Työntekijä / työntekijät	Vaadittava osaaminen / koulutus	Vastuualueet	Työaika- ja määräarvio
Lähiluonto-opas, 2 henkilöä	Ympäristö- ja luontotieto, kokemus tai kiinnostus ympäristökasvatusta kohtaan. Esim. loppuvaiheen biologian tai ympäristötieteen opiskelija, opettajaopiskelija.	Lähiluontoretkien pitäminen päiväkot- , koululais- ja muille ryhmille (esim. maahanmuuttajat, alueiden asukkaat, vanhukset, vammaiset). Vieraskasvitalkoiden järjestäminen. Opasmateriaalien päivittäminen ja tuottaminen, retkien suunnittelu.	n. 6 kk / vuosi, kokoaikatyö
Organisaation vakituinen työntekijä, 1-2 henkilöä	Organisaation tuntemus työympäristönä, alueen (esim. kunnan) luonnon ja ympäristön asiantuntemus. Esim. ympäristösuunnittelija, ympäristöasiantuntija.	Lähiluonto-oppaiden perehdyttäminen organisaatioon työympäristönä, asiantuntija-avun antaminen esim. materiaalien laatimisessa, tiedon säilyttäminen ja siirtäminen opastuskaudelta toiselle.	Osana vakituista työnkuvaa. Lähiluonto- opaskaudella n. 1-3 viikkoa työtä.

Koska lähiluonto-oppaiden työ on liikkuvaa ja opastusten paikka vaihtelee, tulee varata riittävästi työaika kohteisiin tutustumiseen. Aikaa kuluu oppaan liikkumiseen kohteesta toiseen, ja lisäksi jatkuvasti uusissa ympäristöissä ja uusien ryhmien kanssa tapahtuvasta työskentelystä aiheutuva kuormitus on hyvä huomioida työaikojen suunnittelussa. Kaksi opastusta päivässä on yhdelle oppaalle käytännössä maksimi, mutta kannattaa pitää kalenterissa myös riittävästi yhden opastuksen päiviä. Opastusaikoja varatessa matkustamiseen kuluva aika voi minimoida pyrkimällä varaamaan samana päivänä pidettävät opastukset toisiaan lähellä sijaitseviin kohteisiin. Yksi päivä viikosta kannattaa jättää ilman opastuksia

ja varata se kohteisiin tutustumiseen ja kohderyhmien kanssa viestimiseen. 4–6 opastusta viikossa on yhdelle oppaalle sopiva työtahti. Näin kaksi opasta voi opastaa viikossa yhteensä 8–12 ryhmää. Jos sekä keväällä että syksyllä pidetään opastuksia kahden kuukauden ajan, ehditään 16 viikossa opastaa 128–192 ryhmää, joka tarkoittaa jo arviolta 2000 kuntalaisen tavoittamista.

Opastusten kulku

Yhteydenpito ryhmän kanssa, ennakko-ohjeistus ja valmistelut

Lähiluonto-opastuksia voi mainostaa esimerkiksi soveltuvilla kunnan some-tileillä ja ottamalla suoraan yhteyttä yleishyödyllisiin yhdistyksiin. Kunnan sisällä viestiä on helppo välittää päiväkodeille ja kouluille. Koska kiinnostus päiväkotien ja koulujen suunnalta on suurta, hyvä tapa kerätä ilmoittautumisia on sähköinen ilmoittautumislomake, joka mahdollistaa vastausten vertailun ja opastusten kohdentamisen esimerkiksi sellaisiin ryhmiin, jotka eivät aiemmin ole olleet opastuksilla tai jotka hyödyntävät oman alueensa lähiluontoa vain vähän. Ilmoittautumislomake kannattaa pitää auki rajatun ajan ja kirjoittaa jo ilmoittautumislomakkeelle, että opastuksia on varattavissa vain rajallinen määrä, ja että kaikki lomakkeen täyttäneet saavat tietyn ajan kuluessa tiedon siitä, toteutuuko retki heidän kohdallaan vai ei. Ilmoittautumislomakkeella kannattaa kysyä useampia ryhmälle sopivia aikoja ja pyytää mahdollisimman tarkka tieto kellonajoista, joille opastuksia toivotaan. Koulu- ja päiväkotiryhmät toivovat opastuksia etupäässä aamupäiville, mutta opastuskalenteria muodostettaessa retkiajoista voi koettaa neuvotella ryhmien kanssa. Opastusten ajankohdan ja toivotun retken lisäksi on syytä tiedustella ryhmän kokoa, ikää tai luokka-astetta, ohjaajien lukumäärää, yhteyshenkilön nimeä, sähköpostiosoitetta ja puhelinnumeroa, mahdollisia erityistarpeita ja -toiveita retkelle ja sitä, haluaako ryhmä pitää retken yhteydessä evästuon vai ei. Evästuon pidentää retkiaikaa puolella tunnilla. Mikäli haluaa ottaa valokuvia tai videota opastuksilta, myös mahdollisuutta kuvauslupa voi myös kysyä jo etukäteen ilmoittautumislomakkeella.

Ilmoittautumislomakkeella kysyttävät tiedot:

- Toivottu retkiajankohta (pyydä ilmoittamaan useampi vaihtoehto ja myös kellonajat)
- Ryhmän ikä tai luokka-aste
- Ryhmän koko ja ohjaajien määrä
- Yhteyshenkilön nimi, puhelinnumero ja sähköpostiosoite
- Mahdolliset erityistarpeet ja toiveet retkelle
- Mahdollinen toivomus retkikohteesta (opas voi myös päättää kohteen)
- Toivotaanko retkelle evästaukoa
- (Onko retkelle mahdollista saada kuvauslupaa)
- (Onko ryhmä ollut aiemmin lähiluonto-oppaan retkellä)
- (Arvio siitä, kuinka paljon ryhmä hyödyntää lähiluontoa esim. lukuvuoden aikana. Tietoa voidaan hyödyntää opastusten kohdentamisessa niihin ryhmiin, jotka hyödyntävät lähiluontoaan vain vähän tai ei ollenkaan.)

Retkikalenteri kannattaa muodostaa mahdollisimman pian kevään tai syksyn alussa ja lähettää tieto retkiajoista ryhmille vahvistusviestillä. On hyvä huomata, että esimerkiksi kouluryhmät saattavat tarvita tiedon retkiajankohdasta useampi viikko etukäteen, jos haluavat mukaansa eväät koulun keittiöltä. Vahvistusviestin lisäksi ryhmän yhteyshenkilölle kannattaa lähettää tarkempi ohjeviesti retkestä noin viikkoa tai kahta ennen opastusta. Ohjeissa kannattaa kertoa tarkemmista käytännön järjestelyistä, kuten muistuttaa säänmukaisesta vaatetuksesta ja sopia vastuunjaosta: esimerkiksi koululaisryhmien kohdalla opettaja vastaa pääasiassa kurinpidosta ja on vastuussa oppilaista, kun taas opas vastaa retken ohjelmasta. Myös tarkempi retkipaikka ja kohtaamispaikka sovitaan yhteyshenkilön kanssa: tavataanko esimerkiksi päiväkodin tai koulun pihalla vai suoraan lähiluontokohteessa.

Opas käy etukäteen kohderyhmän, kuten päiväkodin ja koulun, lähiympäristössä tutustumassa alueeseen ja etsimässä lähiluontoretkelle sopivan paikan. Apuna suunnittelussa voi käyttää karttapalveluja ja -sovelluksia. Erityisesti kunnan oma avoin karttapalvelu, mikäli kunnalta sellainen löytyy, on hyödyksi myös silloin, kun on tarve selvittää esimerkiksi maanomistukseen, suojelualueisiin tai kaavoitukseen liittyviä asioita. Turvallisuussyistä retkipaikka on käytävä aina tutkimassa ja arvioimassa paikan päällä etukäteen. Esimerkiksi kallionjyrkänteet tai muut riskipaikat huomioidaan retkipaikan valinnassa.

On myös hyvä ottaa huomioon se, miten ympäristö kestää kulutusta: esimerkiksi vesiötököitä purosta tutkittaessa kannattaa välttää kuluttamasta luonnontilaista puronvartta suurella joukolla. Vesiötököiden onkimiseen esimerkiksi siivilän avulla voidaan valita sopiva kohta ja ohjeistaa toiminta niin, että muutama retkeläinen siivilöi samassa kohdassa vuorollaan muiden tutkiessa saalista sivummalla. Samaan tapaan kannattaa mahdollisuuksien mukaan huomioida esimerkiksi herkkä kalliokasvillisuus, kuten kulumiselle herkät sammal- ja jäkäläkasvustot. Tilaa, juoksemista ja nopeita suunnanvaihdoksia vaativille hippaleikeille kannattaa valita valmiiksi avoin alue jo turvallisuussyistä. Puistot voivat toimia retkikohteina aivan hyvin, jos metsää ei löydy lähialueelta. Ryhmän ohjaajalta kannattaa tiedustella tällaisessa tilanteessa toiveita siitä, matkustetaanko hieman kauemmas vai hyödynnetäänkö läheltä löytyvää urbaanimpaa luontoa. Lähiluonto-opas voi korostaa viestinnässään sitä, että ympäristökasvatuksen näkökulmasta kaupunkiluontokin tarjoaa tutkittavaa ja ihmeteltävää.

Kuva 6. Luonnon värien tutkimista.

Jokaisenoikeudet ja luonnossa liikkuminen

Luonnossa liikuttaessa niin oppaan, muiden ohjaajien kuin opastettavienkin on hyvä olla tietoisia jokamiehen- tai jokaisenoikeuksista. Opastukset kannattaakin aloittaa lyhyellä kertauksella jokaisenoikeuksista ja luonnossa liikkumisesta käymällä esimerkiksi ryhmän kanssa keskustellen läpi se, millaisia sääntöjä luonnossa liikkumiseen ja oleiluun kuuluu. Tärkeimpiä muistettavia nyrkkisääntöjä on se, että puiden, varpujen, sammalten tai jäkälän tahallinen vahingoittaminen on kiellettyä, ja että eläimiä ei saa häiritä tahallisesti. Selkärangattomia voi pyydystää ötökkäpurkkiin tarkasteltaviksi, kunhan ne vapautetaan lopuksi samalle paikalle mistä ne kerättiin. Ruohovartisia kasveja voi poimia ja niiden osia irrottaa, jos ne eivät ole rauhoitettuja. Maasta löytyviä, valmiiksi irronneita oksia ja lehtiä voi käyttää vapaasti esimerkiksi ympäristötaiteen tekemiseen. Voi kuitenkin olla hyvä mainita, että lahopuu on tärkeä koti monelle eliölle, joten lahokantojen ja muiden puunkappaleiden suuren mittakaavan siirtelyä kannattaa välttää erityisesti silloin, jos kyseessä on pitkään paikallaan ollut, osin jo lahonnut kappale. Sienten ja marjojen poimiminen on sallittua, ja erityisesti syksyn lähiluontoretkillä sienet herättävätkin usein suurta kiinnostusta. Myrkyllisten marjojen ja sienten olemassaolo on hyvä kerrata, mutta hysteriaa ei tarvita: vaikka etenkin lapsia ei kannata kannustaa ehdoin tahdoin koskettelemaan myrkyllisiksi tiedettyjä sieniä, ei tuntemattoman sienen koskettaminen ole vaarallista: myrkky ei siirry ihon kautta elimistöön.

Luonnonsuojelualueella liikkuminen vaatii opastuksella enemmän tarkkuutta. On hyvä kertoa, että luonnonsuojelualueella jokaisenoikeuksia voidaan rajoittaa: esimerkiksi ruohovartistenkaan kasvien poimiminen ei ole sallittua, ja polulla on hyvä pysytellä, jottei ympäristö kuluisi. Kullakin luonnonsuojelualueella on oma säännöstönsä, johon on hyvä perehtyä etukäteen.

Maaston kuluminen on väistämätöntä silloin, kun useampi ihminen liikkuu riittävän paljon tai usein samalla rajatulla alueella. Asian pohtimiselle on hyvä uhrata hetki, vaikka täydellistä vastausta ongelmaan ei olekaan. Luonto- ja ympäristökasvatuksen kannalta liikkuminen ja leikkiminen luonnossa on välttämätöntä, ja tästä aiheutuu koulujen ja päiväkotien lähimetsiin väistämättä kulumista. Jos lähimetsä on suuri ja valinnanvaraa liikkumisen suhteen on paljon, kulumista voi vähentää vaihtelemalla aluetta, jolla ryhmän kanssa liikkuu tai leikkii. Jos kyseessä on pieni ja paljon käytetty lähimetsä, voi olla hyödyllisempää

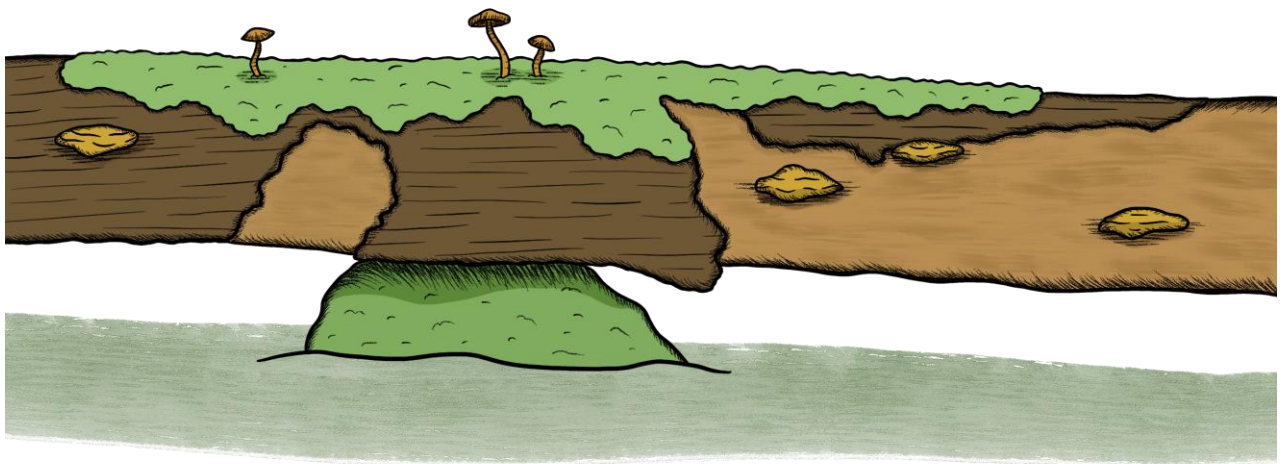
keskittää leikit ja touhuaminen samalle, jo valmiiksi kuluneelle alueelle, jolloin muu ympäristö säilyy paremmin.

Jokaisenoikeudella saa

- liikkua jalan, hiihtäen tai pyöräillen muualla kuin pihamaalla tai erityiseen käyttöön otetuilla alueilla, kuten viljelyksessä olevilla pelloilla tai istutuksilla
- oleskella tilapäisesti siellä, missä liikkuminenkin on sallittua (esimerkiksi teltailla riittävän etäällä asumuksista)
- poimia luonnonmarjoja, sieniä ja kukkia
- onkia ja pilkkiä
- kulkea vesistöissä ja jäällä

Jokaisenoikeudella ei saa

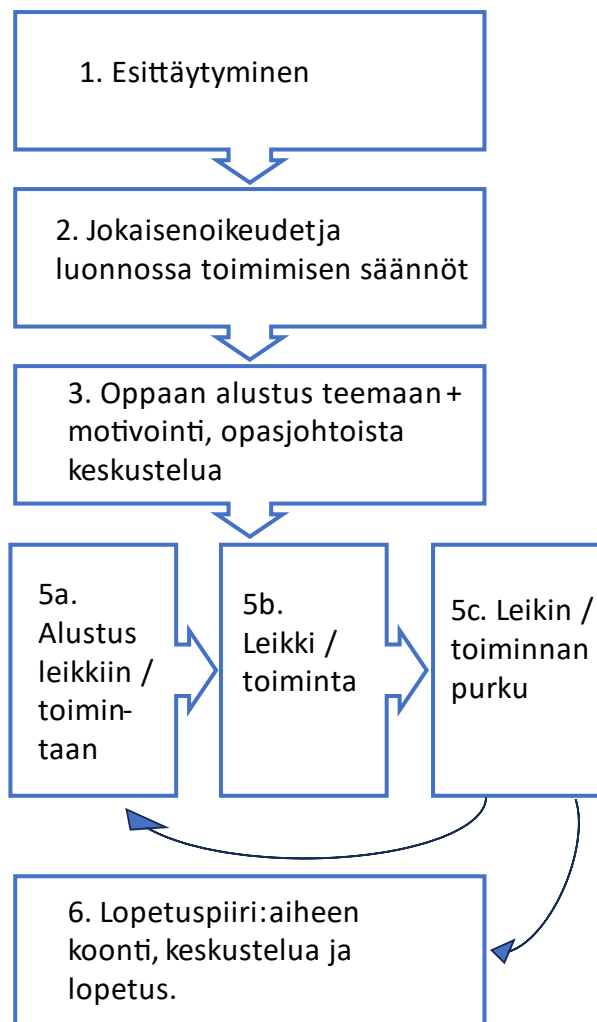
- aiheuttaa tarpeetonta haittaa tai häiriötä toiselle tai ympäristölle
- häiritä lintujen pesintää ja riistaeläimiä
- kaataa tai vahingoittaa puita
- ottaa sammalta, jäkälää, maa-ainesta tai oksia
- häiritä kotirauhaa
- roskata
- ajaa moottorineuvolla maastossa ilman maanomistajan lupaa

Opastuksella

Koulu- ja päiväkotiryhmien opastuksilla opas vastaa ohjelmasta, ja opettajan tai varhaiskasvattajan päävastuulla on ryhmän ohjaaminen ohjelman tavoitteisiin ja motivointi sekä järjestyksestä ja työilmapiiristä huolehtiminen. Kontakti opastettaviin muodostetaan heti aluksi, ja opas huolehtii myönteisen ja innostavan ilmapiirin luomisesta. Alussa opas esittäytyy, ja ainakin päiväkoti- ja koululaisryhmien kohdalla yhteinen esittäytymispiiri on mukava tapa aloittaa opastus. Alussa käydään yhdessä läpi jokaisenoikeuksien tärkeimmät kohdat ja se, miten luonnossa toimitaan oikeaoppisesti. Tässä kohtaa kannattaa kysyä opastettavien näkemyksiä: etenkin lapsiryhmässä sääntöihin sitoutuminen on helpompaa, kun lapset itse ovat olleet mukana sääntöjä pohtimassa. Alussa myös motivoidaan ryhmää herättämällä keskustelua opastuksen aiheesta ja esimerkiksi esittämällä kiinnostavia avoimen pohdinnan aiheita. Alustuksessa kannattaa kuulostella ryhmän tunnelmaa: jotkut uppoutuvat pitkiinkin keskusteluihin, kun taas toiset ryhmät haluavat selvästi päästä nopeasti kiinni toimintaan. Hyvä nyrkkisääntö on pitää opasjohtoiset alustukset sopivan lyhyinä, jotta opastettavien mielenkiinto säilyy. Maskotin esittely on myös hyvä tapa johdattaa ryhmä opastuksen teemaan.

Alustuksen ja keskustelun jälkeen siirrytään toimintaan, eli leikkien ja/tai tutkimustehtävien pariin. Toiminta esitellään lyhyesti, ja toiminnan jälkeen käydään vielä oppaan johdolla läpi, mitä toiminnan yhteydessä havaittiin ja mitä se merkitsi. Toiminta kannattaa rakentaa niin, että enemmän keskittymistä vaativat tutkimustehtävät tehdään aluksi, ja energiaa purkavat leikit, kuten hippaleikit, leikitään lopuksi. Retken lopuksi kokoonnutaan yhteen ja kerrataan, mitä retkellä opittiin. Samalla voidaan käydä yhdessä läpi tunnelmia ja pohtia retkeläisten mielessä heränneitä kysymyksiä. (Kuva 7.)

Kuva 7. Opastuksen perusrakenne. Kohtia 5a – 5c toistetaan tarvittava määrä.

Palautteen kerääminen opastuksista

Palautteen kerääminen mahdollistaa toiminnan kehittämisen ja antaa uusia ideoita tulevia retkiä varten. Hyvä tapa on lähettää sähköpostitse linkki palautelomakkeeseen jokaiselle retkelle osallistuneelle ryhmälle. Vaikka tyypillisesti vain osa osallistujista antaa palautetta, niissä toistuvat asiat ja ehdotukset tarjoavat kuitenkin kokonaiskuvaa toiminnan onnistumisesta. Oppaiden omatkin arviot toiminnastaan ovat tärkeitä, mutta niihin voi vaikuttaa moni tekijä, eivätkä ne voi korvata opastusten kohteiden antamaa palautetta.

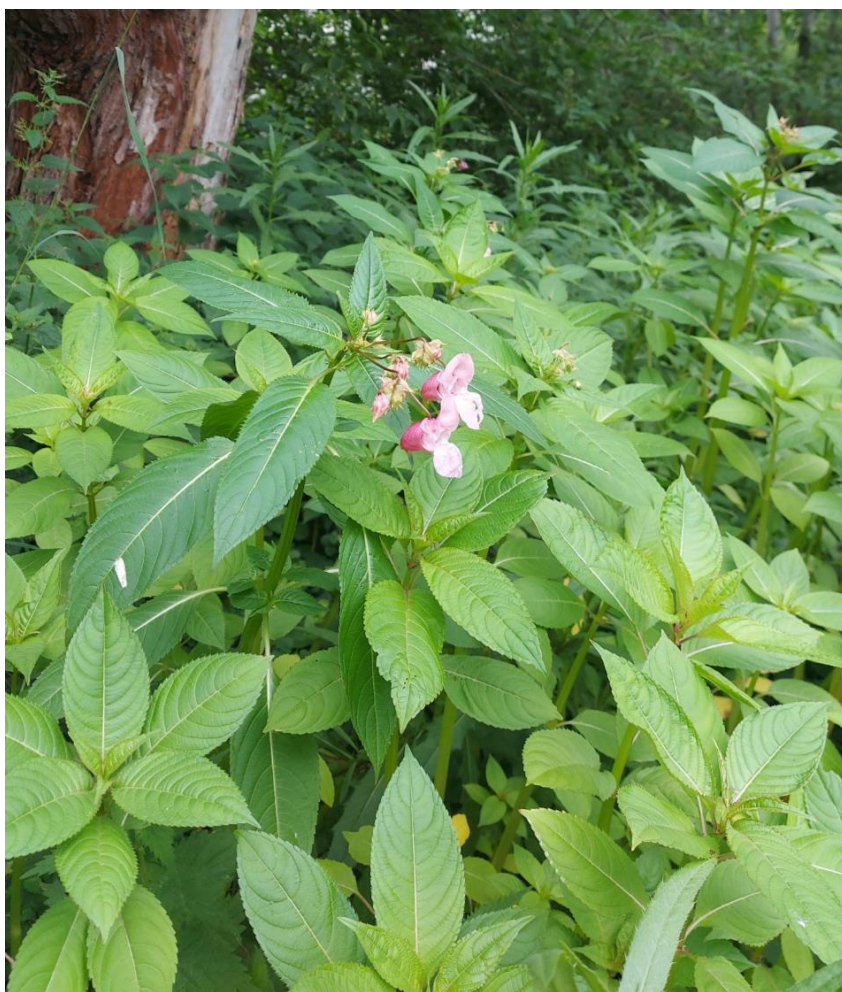
Palautetta kannattaa pyytää myös suullisesti opastusten yhteydessä. Tämä voi olla hyvinkin vapaamuotoista ja lyhyttä keskustelua retken yhteydessä, joko sen aikana tai jälkeen. Usein ryhmien ohjaajat saattavatkin kommentoida oma-aloitteisesti retkiä. Oppaan kannattaa kirjata kommentteja ja keskusteluja muistiinpanoiksi jälkikäteen, sillä kaikki palaute on arvokasta toiminnan kehittämisessä.

Oppaat voivat arvioida ja tarjota tukea myös toisilleen, ja onkin suositeltavaa, että etenkin opastuskauden alkaessa oppaat ohjaavat ensimmäiset retket yhdessä. Yhteisopastus tarjoaa tukea alkuun, ja kollegan toimintaa seuratessa voi saada arvokkaita ideoita jatkoa ajatellen. Loppujen lopuksi oppaat, kuten opettajatkin, tekevät kuitenkin työtä omalla persoonallaan, joten kriittinen, arvosteleva vertailu ei liene mielekäästä. Huomio kannattaakin kiinnittää toisen vahvuuksiin ja ideoida mahdollisia parannuksia toimintaan yhdessä. Kehitysehdotuksia kannattaa miettiä etupäässä varsinaisiin opastusten sisältöihin.

VIERASKASVITALKOIDEN JÄRJESTÄMINEN

Saara Alppiranta

Kaikissa Vantaan lähiluonto-oppaiden järjestämissä vieraskasvitalkoissa on hävitetty jättipalsamia (kuva 1). Jättipalsami on koko EU-alueella haitalliseksi vieraslajiksi määritelty kasvi, joka on erittäin kilpailukykyinen varsinkin kosteilla kasvupaikoilla. Jättipalsami sopii hävitettäväksi talkoilla varsin hyvin, sillä se on helppo kitkeä eikä vaadi erityistä välineistöä tai voimaa. Jättipalsamin hävitys ei aiheuta myöskään vaaratilanteita, kuten esimerkiksi jättiputki, ja se on melko helppo tunnistaa. Jättipalsamin lisäksi esimerkiksi komealupiini sopii talkoiluun hyvin.

Kuva 8. Jättipalsamia eri kasvuvaiheissa

Miksi vieraskasvitalkoot?

Vieraskasvit ovat omalta luontaiselta elinalueeltaan uudelle elinalueelle kulkeutuneita kasveja. Uudelle elinalueelle siirtyminen vaatii ihmisen tahatonta tai tahallista apua. Mikäli kasvi on levittäytynyt uudelle elinalueelle ilman ihmisen toimintaa, luokitellaan kasvi tulokaskasviksi. Usein vieraskasvit on tahallisesti tuotu uudelle elinalueelle esimerkiksi puutarha- tai ruokakasveiksi. Suurin osa vieraskasveista on uudelle alueelle harmittomia vaikka sopeutuisivatkin uudelle elinalueelle, mutta jotkin kasvit voivat levitä ja runsastua niin, että niistä on varsinaista haittaa uuden alueen ympäristölle. Tällaisia vieraskasveja kutsutaankin haitallisiksi vieraskasveiksi. Haitalliset vieraskasvit voivat runsastua niin, että ne tukahduttavat alueen alkuperäiskasvilajistoa, vaikuttavat negatiivisesti alueen hyönteispopulaatioihin ja näin yksipuolistavat alueen ympäristöä vähentäen luonnon monimuotoisuutta. (Tuohimetsä ym. 2022.)

Tästä syystä vieraskasvilajien torjuminen on tärkeää, ja koska torjuntatyö jo runsastuneiden vieraskasvien kanssa on usein käsipareja vaativaa kitkentätyötä, on kansalaisilla sekä vapaaehtoisilla torjuntatyössä tärkeä rooli. Torjuntatyötä tehdään kunnissa muun muassa kuntien toimesta ja myös esimerkiksi kuntouttavana työtoimintana, mutta paljon myös kansalaistalkoina, sekä erilaisten järjestöjen toimesta. Talkootyö onkin yleensä palkitsevaa ja merkityksellistä niin ympäristölle kun talkoolaisillekin!

Jättipalsamin tunnistus

Jättipalsami on mehevävartinen ruohokasvi. Sen lehdet ovat suikeat, terhakat ja tiheään sahalaitaiset. Usein jättipalsamin varsi sekä lehtien varret, ruodit ja reunat ovat punertavat. Jättipalsamin erottaa myös sen kukinnosta, sillä jättipalsami on ainoa palsamilaji Suomessa, jonka kukat ovat punaiset. Kukkien punaisuus vaihtelee hyvin hailakasta tummahkoon punaiseen. Lisätietoa sekä apua tunnistukseen löytyy muun muassa vieraslajit.fi-sivulta.

Älä sekoita jättipalsamia kuitenkaan lehtopalsamiin, joka on maamme alkuperäislajistoa. Helpoiten erotat jättipalsamin kukinta-aikaan, sillä lehtopalsamin

kukat ovat pienet ja keltaiset. Lisäksi lehtopalsamin lehdet ovat löysemmät sekä haarovammat kuin jättipalsamilla.

Jättipalsamin hävitys

Jättipalsamien hävitykseen on useampia vaihtoehtoja, riippuen esimerkiksi hieman siitä, missä talkoot järjestetään. Jättipalsamien säkittäminen jätesäkkeihin ja polttaminen on varmin tapa hävittää jättipalsamit. Tähän kuitenkin tarvitaan usein apua esimerkiksi oman kaupungin viherkunnossapidolta, joka pystyy hävittämään jättipalsamijätteen (kuva 2). Huomioi, että kaupunki ei välttämättä hävitä yksityiseltä maalta kitkettyjä jättipalsameja. Jättipalsamisäkit voi myös laittaa sekajätteeseen, mikäli talkookohteen läheltä tällainen iso sekajäteastia löytyy ja sitä saa käyttää. Jättipalsamijätettä ei tule laittaa sellaisenaan biojätteeseen.

Kuva 9. Vantaan lähiluonnon talkoista polttoon lähtevät jättipalsamijätteet.

Jättipalsamit voi vaihtoehtoisesti jättää myös kimppuina kuivumaan puunoksille (kuva 3). Tämä on hyvä keino, mikäli talkoot järjestetään maastossa, jossa jättipalsamien raahaaminen on raskasta ja hankalaa. Jättipalsamit kuivuvat nopeasti puun oksille eivätkä pääse jatkamaan kasvua.

Kuva 10. Jättipalsamit kuivumassa puunoksilla.

Yhtenä vaihtoehtona on myös jättää kitketyt jättipalsamit kasaan maahan, jolloin ne myös kuivuvat. Kasat voivat kuitenkin olla maisemahaittana, mikäli jättipalsamitalkoiden kohde on lähellä asutusta. Lisäksi vaarana on, että jättipalsamit lähtevät kasvamaan uudelleen näistä kasoista, sillä jättipalsami on erittäin sitkeä ja kasvattaa uudet juuret helposti varresta. Mikäli jättipalsamit jätetään kasaan kuivumaan, olisi tärkeää talloa niiden varret hyvin ja kasata ne paikkaan, jossa niiden uudelleenkasvu on hankalaa. Hyvä alusta kasoille on esimerkiksi kova hiekkapohja tai kasan alle voi jättää vaikkapa pressun siihen asti, että jättipalsamit ovat varmasti kuivuneet.

Kuinka järjestän talkoot?

Tarkista, että maanomistaja on antanut luvan torjua vieraskasveja, tai pyydä lupa suoraan maanomistajalta. Tarkista myös, mihin aikaan valitsemaasi vieraskasvia olisi paras aika kitkeä. Esimerkiksi jättipalsamit ovat hyvin pieniä vielä kesäkuussa, mutta heinäkuun lopulla ne puolestaan saattavat jo alkaa levittää siemeniä. Jättipalsamien siemenkota repeää helposti pienestäkin kosketuksesta, eikä niitä

tämän vuoksi suositella kitkemään enää kukkimisen jälkeen, kun siemenkota on kehittynyt. Komealupiinia olisi myös helppo kitkeä ja niittää jo kesäkuussa kukintojen ollessa pieniä. Vieraskasvien torjunta on tehokkainta, mikäli samaa kasvualuetta kitketään useamman kerran samana vuonna ja jopa useana vuonna peräkkäin.

Välineet

Jättipalsamien hävitykseen et tarvitse juurikaan välineitä. Pitkähihaiset nokkosilta suojaavat vaatteet sekä hanskat riittävät. Koska jättipalsamit kasvavat yleensä kosteilla paikoilla, on kuitenkin hyvä varustautua saappain. Jos jättipalsamit säkitetään, varaa tarpeeksi jätesäkkejä. Koska täynnä olevat suuret 250 litran jätesäkit painavat todella paljon, on hyvä idea ostaa pienempiä säkkejä (esim. 60 l), joiden kantaminen on helpompaa ja käydä tyhjentämässä täyttyneet pienet säkit suuriin jätesäkkeihin.

Talkoiden kulku

Vantaan lähiluonnon talkoot on järjestetty arki-iltapäivisin, ja ne ovat kestäneet yhteensä noin kaksi tuntia. 2-2,5 tuntia on ollut siitäkin hyvä pituus talkoille, ettei tarvitse miettiä suurempia eväitä tai esimerkiksi vessojen läheisyyttä. Hyvä aika on ollut aloittaa aikaisintaan klo 17, jotta päivätöissä käyvät ehtivät myös mukaan. Talkoiden aluksi on pidetty pieni info jättipalsamista sekä varmistettu, että kaikki vapaaehtoiset tunnistavat kyseisen kasvin. Hyvä idea on kerätä talkoalueelta muutamia eri kasvuvaiheissa olevia jättipalsameja näytille. Noin puolessa välissä talkoita on pidetty yhteinen evästauko. Tauko on kivaa aikaa tutustua talkoolaisiin! Talkoiden jälkeen on vielä kokoonnuttu yhteen, kiitetty osallistujia sekä mainostettu seuraavia talkoita.

Eväät

Vantaan lähiluonto on tarjonnut järjestämissään talkoissa talkoolaisille juotavaa, kuten vettä, kivennäisvettä ja limsaa. Muista ottaa mukaan myös mukit. Lisäksi tarjolla on ollut vaihdellen helppoa pientä syötävää kuten keksejä, hedelmiä, suolakeksejä sekä välipalakeksejä.

Mainostus

Muista mainostaa talkoita, jotta saisit mahdollisimman paljon osallistujia. Parhaita kanavia ovat sosiaalisen median kanavat, varsinkin Facebook. Kannattaa liittyä Facebookissa esimerkiksi oman alueen tiedotusryhmiin (erilaiset puskaradiot, tietyn alueen asukkaille suunnatut ryhmät ym.), joissa talkoista voi tiedottaa. Facebookissa on lisäksi erilaisia vieraslajeihin liittyviä ryhmiä kuten “Soolotalkoot - valtakunnalliset vieraslajitalkoot” tai “vieraslajien torjuntajoukot”, joissa omia talkoita voi mainostaa.

Pyydä mukaan yhteistyökumppaneita!

Hyvä idea on myös pyytää mukaan yhteistyökumppaneita järjestämään talkoita. Yhdessä on helpompi tavoittaa enemmän ihmisiä ja järjestämisvastuuta voi jakaa. Hyviä yhteistyökumppaneita ovat esimerkiksi erilaisten järjestöjen paikallisryhmät, asukasyhdistykset tai liitot, esimerkiksi Martat.

LÄHILUONTO-OPASTOIMINNAN KEHITTÄMINEN

Anu Hakkarainen

Opastoiminnan kehittämisen kannalta tiedonkulku opastointia järjestävän yksikön sisällä on tärkeää. Kirjallisesti kerätty palaute ja asiallisesti kootut ja arkistoidut materiaalit ovat tässä avainasemassa. Näin seuraavan kauden oppaat pääsevät mahdollisimman sujuvasti työn alkuun. Oppaille kannattaa siis varata työsuhteen lopussa aikaa arkistointiin ja käytännön järjestelyihin, ja opastoiminnan ohjaamisesta vastaava vakituinen työntekijä huolehtii omalta osaltaan tiedon siirtymisestä seuraavalle kaudelle.

Oppaat voivat laatia toiminnastaan raportin, josta ilmenee kaikki oleellinen tehdystä työstä ja esimerkiksi toteutuneiden opastusten lukumäärä. Raportti toimii tukena mahdollisten uusien oppaiden aloittaessa työnsä. Opastarvikkeille varataan selkeä fyysinen varastopaikka, ja tarvikkeet säilytetään hyvässä järjestyksessä ja selkeästi merkittyinä. Sähköiset materiaalit kootaan samaan paikkaan jaettuun kansioon.

Lähiluonto-oppaille voi perustaa kunnan nettisivujen yhteyteen omat sivut. Sivuille on helppo koota sellaista materiaalia, jota halutaan jakaa myös muille. Lisäksi sivuilta on helposti löydettävissä opastusten ajankohtainen tilanne ja käytössä olevien retkisäältäjen kuvaukset. Ennen opastuskautta nettisivuille voidaan upottaa linkki varauslomakkeeseen, ja nettisivuja tietoineen ja varauslomakkeineen on helppo jakaa esimerkiksi sähköpostitse erilaisille yleishyödyllisille yhdistyksille, jotka saattaisivat olla kiinnostuneita lähiluonto-opastuksista.

Lähiluonto-opastoiminta on ruohonjuuritason ympäristökasvatustoimintaa, jota on helppo lähteä kehittämään ja kasvattamaan kunnan tai muun toimijan omien tarpeiden mukaan. Toimintaa voi lähteä laajentamaan kausittaisesta ympärivuotiseksi tai kasvattaa oppaiden määrää. Ainakin Vantaalla kysyntä lähiluonto-opastuksille on jokaisena toimintavuonna ylittänyt tarjonnan selkeästi.

Kunnassa jo tarjolla olevan ympäristökasvatustoiminnan ja -kysynnän mukaan toimintaa kannattaa suunnata erilaisiin kohderyhmiin. Yhteistyötä kannattaa kehittää esimerkiksi erilaisten yleishyödyllisten yhdistysten kanssa. Yhteistyön rakentaminen on pitkäjänteinen prosessi, jossa jatkuvuudesta on hyötyä.

Kunnan järjestämä lähiluonto-opastoiminta on myös ainutlaatuinen linkki kunnan ympäristöviranomaisen omaaman luontotiedon ja muiden ryhmien, kuten koulumaailman välillä. Vuoden 2023 lähiluonto-opashankkeessa Vantaalla kokeiltiin yhteistyötä VILKE-hankkeen kanssa (vantaalaista ilmasto- ja kestävyyskasvatusta -hanke). Hankeyhteistyössä lähiluonto-oppaat opastivat VILKE-hankkeen pilottikoulujen ryhmiä ja pitivät pilottikoulujen opettajille perehdytyksiä koulujen lähialueiden luontoon. Kysyntää tällaiselle ympäristötiedon jakamiselle ympäristöviranomaisilta muille kunnan tahoille olisi varmasti enemmänkin, ja tämä onkin yksi suunta, johon toimintaa voisi lähteä edelleen kehittämään. Vaikka esimerkiksi kuntien avoimet karttapalvelut paikkatietoineen ovat kaikkien saatavilla, luontotietojen tulkintaan kaivataan usein asiantuntijan apua. Lähiluonto on kaiken kaikkiaan tällä hetkellä pinnalla oleva aihe, ja vain mielikuvitus on rajana lähiluonto-opastoiminnan kehittämiselle.

KIITOKSET

Kiitämme seuraavia henkilöitä arvokkaista käsikirjaa koskevista kommentteista ja korjausehdotuksista: Jarmo Honkanen ja Anna Ojala (Vantaan ympäristökeskus), Maija Ihantola (Suomen luonto- ja ympäristökoulujen liitto), Olli Viding ja Katja Lembidakis (Vantaan luontokoulu).

— Tekijät

LÄHTEET

Blenkinsop, S. & Piersol, L. & Sitka-Sage, M. D. & Ho, Y. C. J. & Fraser, S. 2016: *The Natural World as Colonized Other(s): Educational Implications*. Canadian Journal of Environmental Education 21: 198–217.

Haahtela, T. & Alenius, H. & Auvinen, P. & Fyhrquist, N. & von Hertzen, L. & Jousilahti, P. & Karisola, P. & Laatikainen, T. & Lehtimäki, J. & Paalanen, L. & Ruokolainen, L. & Saarinen, K. & Valovirta, E. & Vasankari, T. & Vlasoff, T. & Erhola, M. & Bousquet, J. & Vartiainen, E. & Mäkelä, M. J. 2023: *A short history from Karelia study to biodiversity and public health interventions*. Frontiers in Allergy 4: 1–12.

Honkala, S. 2023: Opetushallitus. *Agenda2030 -tiekartta kestävään tulevaisuuteen*. [Agenda 2030 -tiekartta kestävään tulevaisuuteen | Opetushallitus \(oph.fi\)](#) Luettu 7.7.2023.

Huttunen, S. & Salo M. & Aro, R. & Turunen, A. 2020: *Environmental citizenship in geography and beyond*. Fennia 198(1–2), 196–209.

Metsähallitus 2023: *Käyntimääriä suojele- ja retkeilyalueilla sekä palvelupisteissä*. [Käyntimääriä suojele- ja retkeilyalueilla sekä palvelupisteissä | Metsähallitus \(metsa.fi\)](#) Luettu 11.7.2023.

Sarkkinen, S. 2017: *Mitä ympäristökasvatus on?* Ympäristökasvatus-lehti 2/2017. <https://feesuomi.fi/lehti/mita-ymparistokasvatus-on/> Luettu 11.7.2023.

Suomen YK-liitto: *Kestävä kehitys*. [Kestävä kehitys | Suomen YK-liitto \(ykliitto.fi\)](#)
Luettu 7.7.2023.

Tuohimetsä, S. & Tuhkanen, E.-M. & Hagner, M. & Hyvönen, T. 2022. *Haitalliset vieraskasvit ympäristössä – kuinka torjua tehokkaasti*. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 79/2022. Luonnonvarakeskus. Helsinki. 73 s

Tyrväinen, L. & Lanki, T. & Sipilä, R. & Komulainen, J. 2018: *Mitä tiedetään metsän terveyshyödyistä?* Duodecim 134(13):1397–403.

Vantaan kaupunki 2023: *Ekologisesti kestävä Vantaa*. [Ekologisesti kestävä Vantaa | Vantaa](#) Luettu 7.7.2023.

Yli-Viikari, A. & Lilja, T. 2016: *Se metsä on täynnä kyynleitäni — Luonnon hyvinvointimerkityksiä jäljittämässä*. Alue ja ympäristö 45 (1): 68–79.

HYÖDYLLISTÄ LUETTAVAA JA KATSOTTAVAA

Ilo kasvaa ulkona — luontotoiminnan käsikirja. [Ilo kasvaa ulkona](#)

LYKE-verkoston luonto- ja ympäristökoulutoiminta. [LYKE - Tukea luonto- ja ympäristökasvatukseen - LYKE-verkosto \(luontokoulut.fi\)](#)

MAPPA-materiaalipankki ympäristökasvattajille. [Etusivu - MAPPA.fi](#)

Suomen ympäristöopisto SYKLI. [Ympäristö- ja kestävyyskasvatus - Suomen ympäristöopisto SYKLI](#)

Vantaan kaupunki: Retkeile luonnossa. Sisältää linkit lähiluonto-oppaiden laatimisiin lähiluontovideoihin. [Retkeile luonnossa | Vantaa](#)

Vieraslajit.fi. Tietoa vieraslajeista. [Vieraslajit.fi](#)

Ympäristökasvatusjärjestö FEE Suomi. [Ympäristökasvatusjärjestö FEE Suomi | Kohti kestävää tulevaisuutta](#)

